

DE VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN GENT. * A. VERHULST

Kort voor de tweede wereldoorlog vatte F. Blockmans de studies van Pirenne, Des Marez, Fris en Van Werveke, en zijn eigen bevindingen over Gents geschiedenis samen, tot wat men zou kunnen noemen de "traditionele theorie" over het ontstaan van Gent. Volgens deze theorie ontstond in de 9e eeuw naast de toen GANDA geheten Sint-Baafsabdij op de linkeroever van de Schelde, een portus van dezelfde naam, dat door de Noormannen vernietigd werd, misschien reeds in 851 en zeker in 879. Tijdens de eerste helft van de 10e eeuw ontstond meer westwaarts, op ongeveer 1 km daar vandaan, op de rechteroever van de Leie, een nieuw portus, waarvan de ligging en het ontstaan bepaald werden door een castrum (versterking) op de linkeroever van de Leie, dat ten laatste ca 900 was opgericht tegen de Noormannen. Dit nieuwe portus breidde zich snel uit in zuidoostelijke richting enerzijds, tot bij de in 942 opgerichte oudste portuskerk Sint-Jans (nu Sint-Baafskathedraal), in westelijke richting anderzijds, nl. op de linkeroever van de Leie, rondom de latere Sint-Michielskerk.

Tot 1954 werden aan deze "traditionele opvatting" een drietal wijzigingen aangebracht. 1) A. Verhulst bewees dat de Sint-Baafsabdij de oudste en (tot de vernieling ervan door de Noormannen in 851 en 879) ook de belangrijkste van de beide Gentse abdijen was. 2) Opgravingen (1951-1954) onder het Gravensteen wezen uit dat de oudste sporen aldaar houtkonstrukties uit het laatste kwart van de 9e eeuw zijn; de eerste stenen gedeelten dateren vermoedelijk slechts uit de eerste helft van de 11e eeuw. 3) De toponymist M. Gysseling aanvaardde noch het bestaan van een eerste portus nabij de Sint-Baafsabdij in de 9e eeuw, noch het ontstaan van een nieuw portus in de 10e eeuw: volgens hem groeide vanaf de 9e eeuw in de omgeving van de Sint-Janskerk een portus uit een daar voordien bestaande agrarische nederzetting; dat portus ontwikkelde zich dan in de eerste helft van de 10e eeuw in de richting van het castrum.

Sinds 1954 waren het vooral de opzoekingen van S.J. De Laet en H. Van Werveke en A. Verhulst die een in menig opzicht verrassend nieuw licht wierpen op de vroegste geschiedenis van Gent.

Op de linkeroever van de Schelde, op 2 km ten zuidoosten van de vroegere Sint-Baafsabdij, werden door De Laet de sporen van een belangrijke Gallo-Romeinse vicus ontdekt, meer bepaald een grafveld en een industrieel kwartier. De bewoningskern, die nog niet werd opgegraven, reikte volgens De Laet tot zeer dicht bij de plaats van de latere abdij; op die plaats bevond zich in de 4e eeuw waarschijnlijk een Romeins castellum.

Toen de hl. Amandus in het tweede kwart van de 7e eeuw naar het Gentse kwam, heeft hij zich in het vervallen castellum gevestigd en daar zijn klooster gesticht, want de bevolking van een reeds bestaande nabijgelegen vicus (nederzetting) was hem aanvankelijk erg vijandig gezind. Die nederzetting lag niet naast

de abdij, maar op een zekere afstand er vandaan, eveneens langs-
heen de Schelde: naar alle waarschijnlijkheid op de hoge zand-
rug ten noorden van de kathedraal (dus op de zelfde plaats waar
Gysseling zijn portus van de 9e eeuw situeert). Tussen deze
vicus en de abdij ontstond al gauw een kerkelijke band (de bewo-
ners van de vicus gingen in de abdijskerk naar de mis) en ook
een economische band (Sint-Baafsjaarmarkt). Pas na de vernieling
van de Sint-Baafsabdij door de Noormannen, kon de Sint-Pieters-
abdij haar invloedssfeer uitbreiden tot in het portus, door er
een eigen kapel (Sint-Jans) op te richten en te laten wijden
door bisschop Transmar.

In verband met de tweede ontwikkelingspool van Gent, het cas-
trum op de linker Leieoever, bestaan nog heel wat problemen.
Van Werveke en Verhulst stelden vast dat zich in de 10e eeuw
naast de versterking, en binnen dezelfde omwalling, ook een be-
volkingsnederzetting bevond, hoofdzakelijk bestaande uit leder-
bewerkeren die in domaniaal verband werkten. De problemen betref-
fen vooral: het tijdstip van oprichting van het castrum (in de
rustige periode tussen de Noormanneninvallen van 851 en 879?),
de ouderdom van het - later Oudburg genaamde - ambachtelijk cen-
trum naast het castrum (ontstaan vóór, of als gevolg van de op-
richting van het castrum?), de bouwer van de versterking (Adalelm,
lekeabt van Sint-Baafs?), de reden waarom precies deze bouwplaats
werd uitgekozen, de al dan niet kunstmatige aard van de omringende
waterlopen...

Op het bestaande 9e eeuwse portus (ten noorden van de huidige
kathedraal) heeft het verschijnen van dit castrum geen direkte
invloed gehad. Toen dit portus echter rond 879 door de Noormannen
werd bedreigd, ontstond -wellicht door tijdelijke uitwijking van
de portusbewoners- een nieuwe handelsnederzetting ten zuiden van
het castrum, langsheen de beide oevers van de Leie. Toen na
enkele decennia het oude portus heropbloede, gingen beide handels-
nederzettingen in de loop van de 10e en 11e eeuw langzamerhand
samengroeien.

De ontstaansgeschiedenis van Gent blijkt zeer complex te zijn.
Van een continuïteit tussen de Gallo-Romeinse vicus op de linker
Scheldeoever en de Karolingische handelsnederzetting kan bezwaar-
lijk sprake zijn. Een continuïteit kan wel vastgesteld worden,
al was het maar topografisch, tussen genoemde handelsnederzetting
en het portus van de 10e eeuw. Deze continuïteit dient echter
wel gerelativeerd, aangezien het slechts door een onderbreking
ervan door de Noormannen mogelijk was, dat een nieuw portus
aan de oever van de Leie ontstond.

- * Onderhavige bijdrage is een door lic.M.Rijckaert, aspirant
NFWO, opgestelde samenvatting van een in het Duits gestelde
studie van Prof. Dr. A. Verhulst, die in het najaar 1972 onder
de titel Die Frühgeschichte der Stadt Gent verschijnt in het
Festschrift Prof. Dr. Edith Ennen te Bonn.